

УТИЦАЈ САВРЕМЕНИХ ВОЈНИХ ДОКТРИНА И СТРАТЕГИЈА НА ЕФИКАСНОСТ И ЕФЕКТИВНОСТ ВОЈНИХ ОПЕРАЦИЈА

Мирослав Талијан

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Радован Илић

Универзитет Сингидунум, Београд

Горан Радовановић

Министарство одбране РС; Инспекторат одбране

У раду се дефинишу и анализирају савремене војне доктрине и стратегије и њихов утицај на ефективност и ефикасност савремених војних операција. Након уводног дела обрађују се значајна питања утицаја савремених доктрина и стратегија на ефективност и ефикасност војних операција, и то: (1) појам, карактеристике и врсте војних операција; (2) савремене ратне доктрине и стратегије у свету; (3) импликација развоја војне технологије и ратне доктрине на финансијске димензије савремене операције; (4) пример финансирања безбедносних и одбрамбених војних операција (Athena) и (5) финансирање трошкова ангажовања Војске Србије у мултинационалним операцијама. У последњем делу истакнути су кратки закључци до којих се дошло обрадом ове веома сложене и специфичне проблематике утицаја војних доктрина и стратегија на ефективност и ефикасност војних операција.

Кључне речи: *утицај, савремене доктрине и стратегије, ефективност и ефикасност, војна операција*

Увод

Истраживање проблематике утицаја доктрина и стратегија на ефективност и ефикасност војних операција веома је сложен, специфичан и мултидисциплинаран задатак. Он се може операционализовати на различите начине, са различитим степеном апстракције, са мање или више развијеном апаратуром анализе и синтезе, као и са класичним или модерним поступцима.

Међутим, општа карактеристика операционализованости истраживања ове врсте састоји се у чињеници да се економска разматрања војних операција не могу апстраховати од утицаја савремених доктрина и стратегија о припреми и извођењу војних операција.

У савременој литератури (домаћој и страниј) наилази се на заједничко схватање многобројних и различитих теоретичара о постојању повратне спреге између формулисања војних доктрина и стратегија и физиономије савремених војних операција. При томе се, такође, као заједничко сазнање, наводи специфичност функционисања те повратне спреге у савременим условима. У литератури постоје организована научна истраживања у вези са доктринама и стратегијама, у којима је респектовано опредељење о њиховој повезаности са припремом и извођењем војних операција.

Међу појединим истраживачима постоје разлике у интерпретацији економске моћи и одбране, али ни у једном научно озбиљном истраживању није доведен у питање међусобни однос између формулисања стратегија и доктрина и ефикасности војних операција.

Појам, карактеристике и врсте војних операција

Операција представља скуп борбених и/или неборбених активности, покрета и других акција, које се предузимају по јединственој замисли ради остваривања општег циља различитог значаја. Војне операције могу се изводити самостално, у сарадњи с другим снагама одбране (и безбедности), као и са снагама земаља партнера и савезника. У суштини, операција је сложен, планиран и припремљен процес у којем се расположивим ресурсима за одређено време и по јединственој замисли остварују циљеви различитог значаја.¹

Војска Србије планира, припрема и изводи операције у миру, ванредном и ратном стању. Операције изводе родовске, видовске или здружене снаге наше Војске, а основна обележја (карактеристике) операција су: усмереност циљева операција, као дела укупних напора снага система одбране, у достизању жељеног крајњег стања; могућност употребе војних средстава у околностима када друге снаге које стоје на располагању држави нису способне да ефективно делују; јасно дефинисан оквир командовања и одговорности, и сагласност ауторитета који додељује задатке и извршиоца у погледу употребе доступних ресурса.

У односу на вид борбених дејстава операције могу бити нападне и одбрамбене.

С обзиром на степен и размере употребе снага и њихов утицај на шири сукоб, војне операције могу бити вођене на: (1) стратегијском, (2) оперативном и (3) тактичком нивоу. Ниво операције опредељују циљеви који се желе остварити њеним извођењем.

Употреба Војске Србије реализује се извођењем операција, где је допринос постизању дефинисаних циљева основни, а јачина, тип ангажованих снага и нивои командовања представљају помоћне критеријуме утврђивања нивоа операција. Операције наше војске усмеравају се и планирају на војностратегијском нивоу, а планирају и изводе на оперативном и тактичком нивоу.²

¹ Доктрина операција Војске Србије, МО, ГШ ВС, Здружена оперативна команда, Београд, 2012, стр. 19-25.

² Према: Доктрина операција Војске Србије, МО, ГШ ВС, Здружена оперативна команда, Београд, 2012, стр. 25.

Савремена операција има низ карактеристика пројекта.³ Она је *сложен подухват* са великим бројем активности и учесника. Обележје сложености војне операције као организације (система) карактерише и њене елементе: циљеве, снаге (људске и материјалне ресурсе), односе и комуникације, а њена сложеност огледа се и по правно-нормативним и доктринарним основама употребе снага у операцији. Сложеност операције захтева осмишљеност њеног спровођења путем вођења, координације, мотивисања и контроле великог броја снага у операцији. Операција је сложен војни подухват, јер подразумева извођење великог броја борбених дејстава и неборбених активности у којој се до крајњих граница издржљивости напрежу људски и материјални ресурси снага организованих за руковођење и командовање, борбена дејстава, противдејстава и обезбеђење борбених дејстава. Те снаге исказују се различитим типовима маневра и облицима подршке, уз истовремено предузимање мера на заштити снага и остваривању цивилно-војне сарадње.

Такође, војна операција има све елементе *процеса*, који по својој суштини представља сложене задатке, подухвате и акције снага. Операција има ток, фазе и етапе до реализације циља и остваривања жељеног крајњег стања.

Може се уочити и да је војна операција *јединствен и непоновљив подухват*, који је временски ограничен и једнократно се остварује. Она се дизајнира (обликује) и „кроји“ по мери циљева, простора (зоне) извођења, снага (сопствених и снага непријатеља) и према времену, информацијама, доктринама и плановима и, наравно, ради промене постојећег стања у будуће жељено крајње стање.

Војна операција садржи *коначне циљеве* које треба постићи. Њен општи циљ темељи се на општим циљевима и интересима значајним за одбрану земље. Опредељују га сопствене могућности, јачина и распоред непријатеља, карактер (не)војне претње и место извођења. Конкретни циљеви морају бити реални и усклађени са стварним могућностима за његово постизање, а општи циљ остварује се поступно на основу више узастопних задатака, изведених кроз фазе и етапе у оквиру фаза, које се дефинишу у концепту операције.

Својствено војној операцији јесте и то да је она *подухват у којем учествују ограничени људски и материјални ресурси*. Управо војна операција се најчешће и дефинишу као сложен, планиран, припремљен и ка будућности оријентисан процес у којем се активностима ограничених ресурса (људских, материјалних, временских и др.) на одређеном простору и за одређено време остварује циљ различитог значаја.⁴

Војна операција је *подухват који захтева координацију* у реализацији и њома се мора управљати ради ефикасне реализације. У операцији снаге за командовање представљају део јединственог система командовања и руковођења. Остваривањем улога и функција руковођења и командовања реализују се активности у току припреме и извођења операције.

³ Наведени поступак идентификације заједничких својстава пројекта, подухвата и војне операције урађен према: Јовановић, др Петар, Управљање пројектом, Project management, Графослог, Београд, 2002, као и на основу: Доктрина операција Војске Србије, МО, ГШ ВС, Здружена оперативна команда, Београд, 2012.

⁴ Славковић, Р., Талијан, М.: Војна операција као пројекат, XV интернационални симпозијум из пројектног менаџмента – Зборник радова: Пројектни менаџмент у Србији – успеси и могућности, Златибор, 2011, стр. 506-510.

Војне операције морају се и логистички подржати, што изазива високе трошкове финансијских, материјалних и људских фактора. Зато је веома значајно да се примењују принципи ефективности и ефикасности, што ће рећи да се раде праве ствари на прави начин, како би се одредили оптимални трошкови за припрему и извођење конкретне војне операције.

Ефективност операције је захтев да се прво изврши избор правих циљева, а затим, уз коришћење расположивих ресурса, оствари максимална реализација изабраних циљева операције:⁵ (1) оријентација на избор потреба које ће операција задовољити; (2) степен остварења циљева; (3) „радити праве ствари” и (4) однос између остварених и очекиваних резултата операције.

Ефикасност операција је захтев да се реализација одређеног степена циљева операције оствари уз најмање коришћење расположивих ресурса, односно уз највећу рационалност њихове употребе: (1) рационална способност употребе ресурса (финансијских, материјалних и људских), (2) „радити ствари на прави начин” и (3) однос остварених резултата и улагања у операцију.

Формулисање доктрина и стратегија умногоме опредељује степен ефективности и ефикасности операција. Када су у питању војне операције принципи економије не могу се сасвим примењивати као у привредним организацијама. Нарочито када је у питању одбрамбена операција. Одбрана земље или дела територије је у реду прворазредних (и узвишених) националних (и државних) подухвата, па се одбрамбена операција нужно и мора спровести без обзира на њену цену.

Савремене ратне доктрине и стратегије у свету

До распада биполарне поделе света, у војној теорији и пракси доминирале су доктрине и стратегије засноване на сукобу два војна савеза. Обе стране у својим доктринама и стратегијама разматрале су различите варијанте вођења ратних дејстава од класичног – конвенционалног до нуклеарног рата.⁶ У тим погледима на вођење рата обе стране полазиле су од претпоставке да ће рат бити жестоки судар људства и технике на читавом простору, било да се у њему непосредно изводе борбена дејства, било да се на одређеним просторима користе сви расположиви, нарочито привредни капацитети за потребе потхрањивања рата. Под ватрени (уништавајући) удар стављали би се сви капацитети и простори који производе наоружање и војну опрему и друге неопходне енергенте рата, као и одговарајући транспортни капацитети и комуникације, разуме се, под условом да нису или се не могу ставити на располагање носиоцу ватреног удара. Свака страна настојала је да стекне одговарајућу предност, која је условљена бројним трошковима. То значи да операције коштају до нивоа апропријација првога реда висине у буџетима велесила. Увођење у наоружање савремених борбених система оружја и њихове пратеће опреме, као и све већа потрошња енергената рата, а самим тим и нарастање по-

⁵ Илић, Радован, Економика спортских организација, Висока спортска и здравствена школа, Београд, 2011, стр. 38.

⁶ Илић, Радован, Војноекономска моћ и одбрана СР Југославије, СШОНИД, ШНО, Београд, 2000, стр. 107.

треба за обезбеђењем борбених састава тим стварима и њихово одржавање, непрекидно су захтевали усавршавање организације логистике и њено деловање кроз логистичку подршку, што није могуће без одређене динамике привредног развоја и повећања укупне економске моћи земље.

Након распада ВУ и самог СССР-а, када САД, објективно, постају једина војна велесила која у спровођењу националне политике себи може да дозволи знатно агресивнији наступ и примену војне силе без веће бојазни од светске конфронтације, САД су, заједно са НАТО, развиле нову стратегију пројектовања војне кризе и одговора на регионалне кризе (1991. године) познатију као стратегија пројекције силе (*Power Projection*), коју у војном погледу остварује доктрина револуције у војној области (1995. године).

Нове стратегије и доктрине представљају надоградњу претходних стратегија и доктрина, уз уважавање искустава ратова у Заливу, Босни и Херцеговини, СРЈ, Ираку и Авганистану, као и овдашњи званични ставови НАТО-а, што указује на то да ће ратна дејства имати коалициони карактер.

Стварање мултинационалних структура оружаних снага последица је, с једне стране, смањења оружаних снага након распада биполарне поделе света, а с друге стране служи да се пред светским јавним мњењем оправда предузети војни подухват – војна операција. Коначно, то је модел савременог бизниса у којем доминира принцип (гледано и краткорочно и дугорочно) да „подухват треба да се оствари са што бољим ефектима, а да мање кошта”.

На основу до сада стечених искустава, као и на основу доктринарних докумената (Приручник америчке копнене војске ФМ–100-5 „Операције”) и бројних чланака војних стручњака (нарочито на Западу), могу се извући основне три карактеристике савремених операција: (1) висок интензитет борбених дејстава, уз примену најсавременијих борбених система, једновремено на целој дубини војишта (за мале земље то може бити цело ратиште); (2) борбена дејства праћена, односно подржана, интензивним психолошко-пропагандним дејствима кроз све медије и (3) сва борбена и психолошко-пропагандна дејства максимално подржана најсавременијом технологијом, како у информатичким системима, тако и у извиђачко-обавештајним системима, укључујући и космос.

Оружаној агресији, у складу са стратегијом пројекције силе и доктрине револуције у војној области, прибегава се као „*ultima ratio*” када други облици наметања своје воље не дају резултате (облицима притисака као што су политички, економски, психолошко-пропагандни и други).

Поред интензивних борбених дејстава на целој дубини ратишта, агресија ће бити подржана перфидно одабраним психолошко-пропагандним дејствима која ће бити усмерена на два глобална правца – према светском јавном мњењу и према жртви агресије.

Остварење високог интензитета борбених дејстава по целој дубини ратишта и подршка тих дејстава психолошко-пропагандним дејствима у пуној мери ће зависити од извиђачко-обавештајних података и њиховог дистрибуирања информатичким средствима у реалном времену свим заинтересованим корисницима. У том погледу, поред „класичних извиђачко-обавештајних органа и јединица”, значајну улогу добијају веома скупи савремени технички и извиђачко-обавештајни системи, извиђачке беспилотне летелице, извиђачки авиони и хеликоптери са могућношћу тренутног преношења визуелних података доносиоцима одлука, сателитски подаци из-

виђања и навођења одређених система оружја, извиђање и ометање целокупног спектра. Брза обрада информација информатичким средствима и брз пренос битних информација до корисника, доносиоца одлука на различитим нивоима, омогућавају, практично, тренутно праћење ситуације на целом ратишту и предузимање адекватних контрамера.

Савремена информатичка и извиђачко-обавештајна средства, поред прикупљања података, имају и могућност ометања и елиминисања таквих средстава жртве агресије, посебно оне која заостаје у техничко-технолошком погледу.

Наведене карактеристике савременог рата морају се имати у виду приликом планирања одбрамбених операција и развоја система одбране, како би се постигла ефикасност и ефективност војних операција у рату.

Импликација развоја војне технологије и ратне доктрине на финансијске димензије савремене операције

У покушају да се сагледају карактер и слика војних операција у 21. веку погледи се усмеравају ка технолошким иновацијама и њиховом утицају на војну стратегију и војну доктрину које су условљене, поред осталог, и трошковима операције.

Имајући у виду тај утицај, који се потврдио кроз векове и промене у ратоводству због достигнућа везаних за војне технологије, многи војни аналитичари и стратези наглашавају да су рововско ратовање, борбе из непосредног додира, па чак и масовна употреба оклопно-механизованих снага и средстава превазиђене форме ратовања. Њих ће заменити дејство из ваздушног простора и космоса, борбе електромагнетским таласима и сл. Такође, говори се о роботизованом и кибернетском рату, дигитализованом бојишту, информатичком рату и рату медија – о могућностима постизања победе над противником, чак и без оружане борбе, тј. у „бескрвном рату”.⁷

Војне технологије и ратне доктрине, кроз историју, увек су успостављале каузалну везу, која се наставља и учвршћује. Сматра се да ће због технолошког развоја слика војних операција наставити да се мења и у 21. веку, и то брже и револуционарније него у 20. веку.

Савремену стратегију западне коалиције на челу са САД, многи аутори називају мултидимензионалном стратегијом, не само зато што се спроводи у сва четири амбијента (димензије), него и зато што „обухвата такве проблеме као што су утицај на друштвено-економске промене, феномени глобалних финансијских и економских система, непредвидиви економски и други услови” и сл. Велики значај у оквиру те стратегије имају оружане снаге, које морају да буду оспособљене за извођење операција у различитим сукобима, од најнижег до највишег нивоа.

Наиме, стратегија САД и њихових савезника упућује на закључак да ће евентуални рат у 21. веку све мање бити ствар војника и да ће се испољавати у тоталитету (посебно у примени снага и средстава и начину вођења рата).

⁷ Мирковић, др Тодор, Ратови у 21. веку, Војно дело, бр. 6/1998, стр. 100.

У таквим условима војне операције ће бити пропраћене високим трошковима свих ресурса (финансијских, материјалних и људских). Нове стратегије, дакле, постављају пред стратега посебне задатке ради ефикасне припреме и извођења војних операција уз обезбеђење финансијских и свих других потребних средстава за њихово извођење у савременим условима.

Пример финансирања безбедносних и одбрамбених војних операција (Athena)

Веће Европске уније је 2004. године основало фонд за финансирање безбедносних и војних операција (*Athena*). Она представља механизам за управљање финансирањем заједничких трошкова војних операција Европске уније у оквиру њене заједничке безбедносне и одбрамбене политике. Делује у име 27 држава чланица Уније које доприносе финансирању њених војних операција.⁸

Правила о доприносима *Athena* утврђена су у члану 41.2 Уговора о Европској унији. Државе чланице дају годишњи допринос који се темељи на њиховом бруто националном доходу.

Athena може финансирати заједничке трошкове војних операција ЕУ, а ради се о следећим трошковима: *текући трошкови*: путовање, ИТ системи, информисање јавности, локално ангажовано особље, распоређивање и смештај војних снага; *трошкови за војну силу у целини*: инфраструктура, здравствене услуге (на подручју операције), медицинска евакуација, идентификација, прикупљање информација (сателитске снимке); *трошкови за повраћај средстава* НАТО-у или другим организацијама или од стране НАТО-а или других организација (нпр. УН-а).

Ако Веће тако одлучи, из *Athena* се могу финансирати трошкови везани уз транспорт и смештај војних снага и мултинационалних команди нижих нивоа

Када то захтева командант операције и то одобри посебни одбор, из *Athena* се могу финансирати и трошкови за: касарне и смештај/инфраструктуру, битну додатну опрему, здравствене услуге, прибављање информација (обавештајни подаци с подручја операције, извиђање и надзор, укључујући надзор терена из ваздуха и прикупљање обавештајних података личним контактима) и друге критичне способности на нивоу подручја операције (разминирање, биолошка, хемијска, радиолошка и нуклеарна заштита, складиштење и уништење оружја).

Из *Athena* се могу претфинансирати и други издаци везани за операцију, нарочито у подручју реалне подршке. На све издатке који се финансирају из механизма *Athena* примењују се посебна финансијска правила.

Финансијска правила за механизам *Athena* одређује посебан одбор. Посебна правила примењују се на различита подручја прихватљивих издатака, те на запошљавање и набавку у оквиру овог механизма

⁸ Данска не учествује у војним питањима заједничке безбедносне и одбрамбене политике. Пет активних војних операција ЕУ тренутно се користи финансирањем из механизма *Athena*: EUFOR ALTHEA; EUNAVFOR ATALANTA; EUTM SOMALIA; EUTM MALI, и EUFOR RCA.⁹ Претходне операције су, такође, финансиране путем *Athene*, као што су: AMIS 2 (Судан, јуни 2005 – децембар 2007), као и друге операције европских снага (EUFOR) у Конгу (јуни – новембар 2006), Чаду (јануар 2008. – март 2009) и Либији (април – новембар 2011).

Финансирање трошкова ангажовања Војске Србије у мултинационалним операцијама

Народна Скупштина Србије усвојила је посебан Закон о употреби Војске Србије у међународним операцијама ван Републике Србије у којем је, поред осталих важних питања, регулисано и финансирање трошкова тих операција.

Трошкови припреме, учешћа и повратка припадника Војске Србије и других снага одбране из мултинационалних операција, као и обавезе других права војних лица у пружању материјалне помоћи у вези са реализацијом хуманитарних операција, финансирају се из буџета Републике Србије.⁹

У оквиру буџета Републике Србије Влада обезбеђује посебна средства у Годишњем плану употребе за извршење задатака Војске Србије за предвиђене активности у мултинационалним операцијама.

У изузетним случајевима Влада обезбеђује додатна средства за финансирање учешћа Војске Србије у мултинационалним операцијама, и то у складу са прописима о буџетском систему Републике Србије.

Безбедносне снаге Републике Србије, учешћем у мултинационалним операцијама, извршавају бројне задатке који опредељују структуру трошкова тих операција. Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране прецизно утврђује структуру трошкова ових операција и предвиђа трошкове,¹⁰ и то за: избор припадника Војске Србије и других снага одбране за мисије, обуку, припреме, лекарске прегледе, тестирање, транспортне трошкове, трошкове контроле и остале трошкове према стандардима одбране по врстама средстава, односно активности које извршавају; набавку технике и опреме; упућивање припадника Војске Србије и других снага одбране у мултинационалне операције; плате и накнаде у складу са важећим прописима; трошкове путовања одласка и повратка у земљу за сваких шест месеци проведених у мултинационалној операцији; поправку и одржавање технике; трошкове осигурања свих учесника и технике која се користи у мултинационалним операцијама; санитарско обезбеђење и транспорт учесника у мултинационалним операцијама који не могу бити збринуте у медицинским јединицама оперативне зоне; трошкове лечења у иностранству и земљи и трошкове накнаде штете; укупне трошкове набавке посмртне опреме, организацију сахране лица које је изгубило живот у мултинационалној операцији, припрему службених докумената и социјално збрињавање чланова његове породице; накнаду штете трећим лицима за штету учињену током извођења мултинационалне операције; трошкове боравка у објектима предвиђеним за одмор и рекреацију; трошкове евентуалне правне помоћи и остале специфичне трошкове.

Учесници у Мултинационалним операцијама користе и бројне покретне ствари које се морају благовремено обезбедити. Покретне ствари које користе учесници у мултинационалним операцијама обезбеђују се у складу са прописима којима се уређује располагање средстава код буџетских корисника. Услове и начин прибављања, располагања и коришћења покретних ствари и њихово враћање у земљу прописује Влада Републике Србије.

⁹ Члан 37. Закона о употреби Војске Србије и других снага одбране у међународним операцијама ван Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 88/2009.

¹⁰ Члан 38. Закона о употреби Војске Србије и других снага одбране у међународним операцијама ван Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 88/2009.

Закључак

Војна операција представља усклађену војну акцију као одговор на развој одређене ситуације. Она је у функцији разрешења настале ситуације у корист државе или коалиције која изводи војну операцију. Тако усклађена војна акција мора бити пропраћена бројним трошковима које финансирају државе или коалиције које припремају и изводе операције. Ти трошкови, који нису мали, морају се имати у виду приликом формулисања и имплементације државних доктрина и стратегија.

Савремене доктрине и стратегије без сумње битно утичу на степен ефикасности и ефективности операција. Уколико се стратегијским плановима не обезбеде довољна средства и ресурси (финансијски, материјални и људски) за припрему и извођење операције, ваља размислити о евентуалном одустајању од ње. Када су у питању војне операције не могу се у потпуности примењивати економски принципи ефикасности (продуктивност, економичност и рентабилност) као у привредним и другим организацијама, нарочито када је у питању операција у одбрани земље. Одбрана земље или дела територије је нужна и мора се спровести без обзира на њену цену.

Колики је значај финансирања војних операција у Европи, па и свету, говори чињеница да је Европска унија основала посебан фонд за финансирање тих операција под називом *Athena*, који се показао као веома успешан инструмент финансирања оваквих активности.

Пратећи савремене трендове учешћа у очувању мира и безбедности у свету, наша земља је законски уредила материју, тако што је Народна скупштина усвојила Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране у мултинационалним операцијама ван Републике Србије којим је, поред осталих значајних питања, прецизирала и финансирање трошкова таквог ангажовања.

Литература

1. Vaughan E, Vaughan T: *Essentials of Insurance, A Risk Management Perspective*, John Wiley & Sons Inc, Canada, 1995.
2. *Доктрина операција Војске Србије*, МО, ГШ ВС, Здружена оперативна команда, Београд, 2012.
3. Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране у међународним операцијама ван Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 88/2009.
4. Илић, Р.: О друштвеној репродукцији и одбрани, *Војно дело* бр. 6, Београд, 1995.
5. Илић, Р.: *Војноекономска моћ и одбрана СР Југославије*, СШОНИД, ШНО, Београд, 2000.
6. Илић, Р.: *Економика спортских организација*, Висока спортска и здравствена школа, Београд, 2011.
7. Јовановић, П.: *Управљање пројектом*, Project management, Графослог, Београд, 2002.
8. *Joint operational planning, JP 5-0*, US MOD, Joint Headquarters, Washington DC, 2011
9. Мирковић, Т.: Ратови у 21. веку, *Војно дело*, бр. 6, 1998.
10. Славковић, Р., Талијан, М.: Војна операција као пројекат, *XV Интернационални симпозијум из Пројектног менаџмента – Зборник радова: Пројектни менаџмент у Србији – успеси и могућности*, Златибор, 2011.
11. Славковић, Р., Талијан, М., Јелић, М.: Пројектовање војних операција, *Зборник радова: Пројектни менаџмент и операције Војске Србије*, Универзитет одбране у Београду, Војна академија, Београд, 2012.
12. Талијан, М., Јелић, М.: Пројектни менаџмент и моделовање војних операција, *Зборник радова: Пројектни менаџмент и операције Војске Србије*, Универзитет одбране, ВА, Београд, 2012.
13. *The operations process, FM 5-0*, US MOD, Department of the Army, Washington DC, 2010.